

УДК 821.161.2(71)-1.09

Ірина Накашидзе**ЕВОЛЮЦІЯ СПРИЙНЯТТЯ ОБРАЗУ КАНАДИ
ВІД СВІТУ «ЧУЖОГО» ДО «СВОГО» У ТВОРЧОСТІ
ПОЕТІВ-ЕМІГРАНТІВ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ.**

У статті розкриваються особливості зображення образу Канади у творчості україномовних поетів-емігрантів другої половини ХХ ст. (В. Скорупського, Г. Бердо, В. Ворскло, М. Голод, С. Гурко, Л. Коровника, Р. Кедр та ін.). Аналіз показав, що в структуруванні образу акцентовано бінарність її сприйняття: світ чужий – світ свій, що породжує проблему ідентичності ліричного героя.

Ключові слова: україномовна поезія Канади, світ чужий, ідентичність, образ «другої» Батьківщини.

Nakashydze I.**THE EVOLUTION OF THE PERCEPTION
OF IMAGE OF CANADA FROM THE WORLD OF «ALIEN»
TO «OWN» IN THE WORKS OF IMMIGRANTS POETS
OF THE SECOND HALF OF XX CENTURY**

The article focuses on revealing image features of the image of Canada in the works of Ukrainian poets in exile (V. Skorupskyy, G. Berdo, V. Vorsklo, M. Golod, S. Gurko, L. Korovnyk, R. Kedr etc.). Analysis has shown that in the structuring of the image of Canada accentuated its binary perception: a strange world – own world, which raises the problem of lyrical hero's identity.

Key words: Ukrainian-Canadian poetry, strange world, identity, the image of the «second» homeland.

Накашидзе И.**ЭВОЛЮЦИЯ ВОСПРИЯТИЯ ОБРАЗА КАНАДЫ ОТ МИРА
«ЧУЖОГО» К «СВОЕМУ» В ТВОРЧЕСТВЕ ПОЭТОВ
ЭМИГРАНТОВ ВТОРОЙ ПОЛОВИНЫ ХХ В.**

В статье раскрываются особенности изображения образа Канады в творчестве украиноязычных поэтов-эмигрантов (В. Скорупского,

Г. Бердо, В. Ворскло, М. Голод, С. Гурко, Л. Коровника, Р. Кедрa и др.). Анализ показал, что в структурировании образа акцентировано бинарность ее восприятия: мир чужой – мир свой, что порождает проблему идентичности лирического героя.

Ключевые слова: *украиноязычная поэзия Канады, мир чужой, идентичность, образ «второй» Родины.*

Канада – третя держава у світі за кількістю етнічних українців після України та Росії. Більше сторіччя наші співвітчизники відіграють велику роль у розбудові канадського суспільства. Чи не найбільший внесок на сьогодні української громади в суспільне життя Канади – це концепція канадського мультикультуралізму, широко популяризована лінгвістом-українцем Я. Рудницьким (за що він 21 квітня 1993 р. одержав найвище державне відзначення Канади з рук генерал-губернатора Р. Гнатишина – медаль офіцера Ордена Канади). Українцям вдалося переконати Королівську Комісію з Двомовності і Двокультурності (Royal Commission on Bilingualism and Biculturalism) відійти від концепції англо-французької двомовності, як такої, що применшує вплив інших громад на культурний розвиток Канади. Це вплинуло на проголошення Прем'єр-міністром Трюдо офіційної концепції багатокультурності. У західній Канаді з'явилися перші після англійських і французьких українські програми у школах. Багато інших громад згодом скористалися цими соціальними досягненнями.

Культура українців стала невід'ємною частиною загальноканадської культури (Комедійна актриса Люба Гой, художник Вільям Курелек, письменниця Мирослава Костах та інші діячі культури широко відомі за межами української громади). Особливе місце в розвитку української культури на теренах Канади посідають і поети-емігранти третьої хвилі. Адже вони не могли не віддзеркалити свої почуття й переживання в художніх творах. Як зазначає відома журналістка, літературознавець і письменниця Л. Тарнашинська: «обживання нового простору <...> спершу відбувається на логіко-понятійному, або раціональному рівні – на цьому етапі помітно домінує чуттєвий образ праматірної (історичної) Батьківщини. Згодом ця вісь дещо вирівнюється, й нові чужомовні терени дедалі більше очуттєвлюються, тоді як образ справжньої, істинної батьківщини стає дедалі абстрактнішим» [17, с. 418]. Так, у творчості поетів-емігрантів образ чужини – Канади осягається поступово: від'їзд із відомого світу до невідомого; долання перепон у чужому

світі; поступове перетворення його на обжитий світ. Дослідження еволюції образу Канади від світу чужого до свого і становить мету нашої статті.

В образі Канади як країни проживання (просторові точки) спершу виділені негативні риси, що оцінюють її як чужу. На цьому тлі виокремлено самохарактеристику ліричного героя як неповноцінної особистості. Так, через вимушеність жити на чужині, неможливість повернутися на Батьківщину ліричний герой І. Темертея говорить про себе: «Я затятий, забутий, я проклятий, / Побитий громом, пройнятий дощем» [18, с. 19]. В образі дощу асоціативно відчутний образ сліз над своєю долею та рідним краєм.

І. Качуровський зазначає, що для поетів післявоєнної хвилі еміграції «характерне назагал неприйняття чужинного світу» [8, с. 267]. Таке неприйняття можна трактувати за Б. Вальденфельсом як крайню форму «чужості», що зустрічається коли індивід потрапляє в ситуацію, подібну до вітгенштейнівського «Я не орієнтуюсь». Усе чуже при цьому є не лише невідомим, а й незрозумілим [3]. Це, безперечно, зумовлює і відповідну систему аксіологічних образів поезії. Так, С. Гурко називає життя на чужині стриптизом: «Я танцюю стриптиз / на арені життя, / Я танцюю стриптиз, / щоб знайти забуття» [7]. Образ стриптизу підкреслює, що лірична героїня постійно оголює свою душу, шукаючи спокійного життя. Душа також оголюється під впливом великих страждань у цих пошуках, адже, як наголошує Л. Тарнашинська, інтеграція емігрантів у чужоземне середовище була часто неусвідомленою «грою» на поразку або перемогу, що «потребувала відмови від усього звичного, максимального напруження сил, достатньої міри *інтеграційного конформізму*, високого порогу *адаптаційної резистенції*» [17, с. 416]. Емігрантам довелося адаптуватися до нового ритму життя, моделей поведінки ціною «власних психологічних трансформацій» [17, с. 417]. Процес пристосування зумовив почуття страху, самотності та відчуженості, які й знайшли своє вираження в поезії. Так, М. Голод життя на чужині визначає як «життя ізгоя», а емігранта з України називає «ізгоем без столиці» [6, с. 36].

Спільною рисою теми іншого краю у творчості поетів-емігрантів післявоєнного періоду є мотив неприйняття ними нової країни як Батьківщини, що І. Качуровський називає «Маланюковим комплексом» [8, с. 522]. На думку літературознавця, саме цей комплекс породив протиставлення двох світів як основи мотиву ностальгії в поезії «Під чужим небом». «Щоправда, у Маланюка, – як зауважує

І. Качуровський, – є вірші якраз протилежного змісту, де він відчуває себе часткою європейського світу» [8, с. 523].

В. Скорупський, роздумуючи над проблемою втрати Батьківщини та можливості заміни її новим краєм, розгортає філософський її зміст. Його ліричний герой приходить до висновку: «Дарма! Як і за віком молодим, / Жалю не зборе, хто утратив дім» [15, с. 67]. Поет наголошує на необхідності зберегти духовні зв'язки з Батьківщиною, ті моральні принципи, яким навчали батьки, що є основою, «коренем» людської духовності. У той же час ліричний герой В. Скорупського відчуває необхідність ставитися із пошаною до духовних цінностей нової землі: «Шану і подив душі / Дам вам, святині чужі» [15, с. 35]. Асоціативно відчувається реалізація ліричним героєм шевченкового заповіту.

В. Ворскло у своїй поезії висловлює нейтральну позицію у ставленні до нового краю. Останній постає в її поезії в образі саду, у якому ростуть троянди (що нагадує Батьківщину), лірична героїня порівнюється з вишнею, яка на новій землі «прийнялася родюча і пишна» [4, с. 9], і в той же час виражено почуття суму за «колишнім» (тобто – там, у рідній стороні) садом, образ якого є антитетичним до теперішнього. Саме в ньому («колишньому») репрезентовано образ України. У поезії «Тут інакше розмовляють зорі...» В. Ворскло не акцентовано ні любові, ні ненависті до нової країни, де доводиться жити: «Тут інакше розмовляють зорі, / Тут інакше стелеться трава, / Тут інакше радощі і горе, / І інакше пташечка співа» [4, с. 15]. Чужина влучно означена повтором епітета «інакша» як підкреслення відмінності від Батьківщини нового краю – чужини.

І. Ковалів називає обрану для проживання країну, що має стати другою Батьківщиною, «сірим континентом», але закликає емігрантів з України прийняти її належно в ім'я виховання майбутнього покоління: «ти вибрав вже його для правнуків своїх» [10, с. 11]. Ліричний герой поезії Г. Бердо, у якого «в одній кишені хатній ключ...», наставляє сина: «Ти, сину мій, щасливий будь, / що ти в Канаді, дихаєш, живий...» [2, с. 88]. У цьому «заповіті» натяк на необхідність збереження роду, що асоціативно скорельовує на думку про репресії 1930-х рр., розстріляне відродження, на символічну картину спадкоємності поколінь. Аналогічне бачимо у творах і інших україномовних поетів Канади, зокрема в художній реалізації проблеми батьків і дітей, їхнього різного сприйняття процесу та наслідків еміграції.

«Хоч як би гарно, затишно і заможно було за океаном, а тільки чужина ніколи не замінить Батьківщини!» [19, с. 141], – узагальнює Л. Череватенко, проаналізувавши низку творів поетів-емігрантів. Така думка афористично висловлена в поезії «На чужині...» Г. Бердо: «На чужині скрізь чужина» [2, с. 101]. Асоціативно ці слова є виразом нелюбові до країни проживання. У поезії Л. Ромена «Не дивуйся чужинко...» про це заявлено безпосередньо. Поет проголошує: «Бо хоча й не ворожу – / Не люблю чужини» [14, с. 41]. Ліричний герой вибачається перед землею, що прийняла його, бо не може подолати туги за Батьківщиною. Остання порівнюється з айстрами восени, що зумовлює тужливий пафос поезії.

У Р. Кедр чужа земля охарактеризована як «незнана», але «величава». Чужина приваблює його ліричного героя своєю непізнаною глибиною, «як глибінь і гріх» [9, с. 146]. Проте її ніколи не вдасться сприйняти серцем, бо воно залишилось на Батьківщині. Ліричний герой не почуває себе вдома в іншій країні: він у ній лише гість. Такий його стан розкривається через самохарактеристику: «Це так: я тільки гість на цій землі. / Із невідомого у невідоме – / Ось шлях і доля. Зустрічаю в млі / Хати й людей. Але хіба я вдома?» [9, с. 266]. У розвитку мотиву невизначеності свого статусу, свого місця у просторі чужого краю актуалізовано образи невідомості в зіставленні життя на Батьківщині (невідомо, як би склалася доля ліричного героя, якби залишився там) та життя на чужині, часопросторові виміри реалізації – концепції життя й доля. Заявлений мотив нещасливої долі розгорнуто через вираз відчуття відчуженості: ворожості нового світу, у характеристиці якого в активній позиції означення «чужий», «хижий»: «Чужими вулицями хижих міст» [9, с. 268] доводиться блукати ліричному героєві. Образ чужих вулиць є традиційним для української еміграційної поезії.

У деяких віршах поетів-емігрантів образ країни проживання – «другої» Батьківщини – порівнюється із раєм. Але при цьому здебільшого наголошено, що цей рай не для приїжджих: вони чужі в Канаді. Так, О. Гай-Головко, інтерпретуючи у своїй поезії Канаду, як земний рай, виокремлює внутрішнє її сприйняття як тюрми, як ліричний герой мріє про Україну: «Сни ці ходять днями і ночами / У тюрмі, що раєм її звать» [5, с. 63]. Гострота відчуття відчуженості оприявнюється на рівні заявлених автором суперечності рай–тюрма, опозиції духовне – тілесне: для душі ліричного героя чужина є тюрмою, адже серце його далеко від України, а тіле-

сно – йому досить комфортно у цій тюрмі-раєві. Своєрідним узагальненням такої сутності є метафоричне твердження, вибудоване на антитезі воля – тюрма: «На волі під тяжким замком» [5, с. 37], де деталь «тяжкий замок» є атрибутом відмежування від світу. Хоча й Канада як така у сприйнятті героя – «гостинна», «вільна».

Лірична героїня М. Голод не може визначити чи входження у світ «нової» країни є ключем «до раю / чи до пекла» [6, с. 29]. «Туга за втраченим, непевність свого завтра, безгрунття й розгубленість створюють в інших брак контакту з новим краєм, ворожу настанову супроти нового світу, заперечування й принижування його, бо між ним і тим світом – стіна» [13, с. 83], – так визначає стан емігранта Я. Розумний. У поезії М. Голод чужина трактується як замкнений простір, застиглий у часі, де «все стоїть на місці / не посувається / ні взад, / ні вперед, / ні вліво, / ні вправо, / ні вгору, / ні вдолу» [6, с. 15]. У такій атмосфері лірична героїня не бачить свого майбутнього.

Поступово у свідомості ліричного героя в україномовній поезії Канади, а отже, і поета, образ «нової Батьківщини» еволюціонує із «іншого», чужого світу у світ «свій». «Зберігаючи у своїй ментальності ядро українськості, письменники-емігранти неминуче мусили інтегруватися у чужий світ, світ Іншого не як Чужого» [17, с. 417], – наголошує Л. Тарнашинська. Справді, в україномовній поезії Канади зафіксовано цей процес інтеграції, прийняття «нової Батьківщини», який відбувався поступово у свідомості ліричного героя. Так, лірична героїня поезії С. Кузьменко звикла жити на чужині: «Та я звикла до міста мого-не мого» [12, с. 23]. Антитеза в характеристиці міста як модусу чужини виокреслює чужину як місце проживання ліричної героїні. Мотив звикання до нього поступово еволюціонує в мотив любові: «Чуже місто пустила я в долю свою, / І здається мені, вже його і люблю» [12, с. 23].

У поемі Г. Бердо «Роса історії» Канада постає проміжним пунктом: «Чого в житті та не буває, / Через Канаду шлях чекає» [2, с. 8]. У художньому сприйнятті життя на чужині оприявнюється настрої туги як невід’ємний атрибут, із яким ліричному героєві «довелось <...> / на чужині / жити» [2, с. 11]. Вираз туги не знижує оцінку Канади в цілому. У її характеристиці ліричним героєм переважають позитивні маркери: земля «привітна», «обітована», «країна гожа, не ворожа» [2, с. 95]. Але через те, що думки і мрії ліричного героя линуть до України, його життя в Канаді сприймається як «виселення»: «Все те мені снилось, / Що жив я сорок літ / на виселенні»

[2, с. 77]. Мотив виселення в поемі Г. Бердо підкреслює вимушений характер еміграції ліричного героя. Формою розкриття цього змісту є сон, у контексті якого актуалізовано опозицію реальність – ірреальність. Порівняно із трактуванням цієї опозиції в інших україномовних поетів Канади, у Г. Бердо ірреальною виявляється Батьківщина, що стала чужою: «А в моїй стороні / чужина залягла» [2, с. 34].

У поезії Д. Струка «Романтика» чужина постає в образі Ельдорадо: «А ми пішли шукати Ельдорадо» [16, с. 7]. У збірному образі «ми» узагальнено образ тих, хто покинув Батьківщину в пошуках кращої долі. Асоціативно образ Ельдорадо співвідноситься із міфами про землю золота, що пов'язані із відкриттям Америки. Як першопрохідці, ліричний герой відкриває для себе новий континент. Д. Струк застерігає емігрантів від «золотої» лихоманки – бездумної асиміляції, зумовленої матеріальними потребами («Ви раділи: / Ви рвалися / до все нових – / все кращих горизонтів – / і ... їли!» [16, с. 18]), що перетворює Ельдорадо у «країну забуття».

Модифікацію концепції чужини простежено і в поезії Л. Коровника. У його вірші «Оспіваймо його подвиг» ліричний герой зізнається: «Чужино, чужино – / Ти вже рідна для наших сердець» [11, с. 237]. Поет наближає образ чужини до образу Батьківщини. Схоже позитивне сприйняття Канади характерне і для україномовних поетів цієї країни інших хвиль еміграції. Так, наприклад, у поезії І. Новосада початку ХХ ст. «Прибрана відчина» ліричний герой характеризує Канаду як свій світ: «То наш заморський прибраний край» [1, с. 53], «І небо зоряне, прозоре, / Тут наша прибрана відчина» [1, с. 53].

Сприйняття Канади еволюціонує у творчості й деяких інших україномовних поетів другої половини ХХ ст. (Б. Мазепи, В. Ворскло, Л. Мурович, Яра Славутича). Проте розкриття образу Канади як «другої» Батьківщини – «свого» краю становить тему окремого дослідження.

Література:

1. Антологія українського письменства в Канаді / За заг. ред. М. І Мандрики. – Т. 1. – Вінніпег : Товариство української культури, 1941. – 160 с.
2. Бердо Гнат. Поезії : Вірші, поеми / Гнат Бердо. – К. : В-во «Щек», 2009. – 216 с.

3. Вальденфельс Б. Своя культура и чужая культура. Парадокс науки о «Чужом» [Електрон. ресурс] // <http://anthropology.rinet.ru/old/6/wald.htm/>.
4. Ворскло В. Листи без адреси : Вибрані поезії / В. Ворскло. – Торонто, 1967. – 68 с.
5. Гай-Головко О. Поетичні твори: [У 3 т.] / О. Гай-Головко. – Т. 3 (1978–1997). – Тернопіль : Тайп, 1998. – 180 с.
6. Голод М. Стрімка моя вулиця / М. Голод. – Торонто, 1988. – 146 с.
7. Гурко С. Поезії [Електрон. ресурс] / С. Гурко //
8. Качуровський І. Покоління другої світової війни в літературі української діаспори / І. Качуровський // Качуровський І. Променисті силвети : Лекції, доповіді, статті, есеї, розвідки. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – С. 514–531.
9. Кедр Р. Поезії / Р. Кедр. – Торонто: В-во «Свшан-зілля», 1983. – 372 с.
10. Ковалів І. Поезії / І. Ковалів // Вітчизна. – 1991. – № 6. – С. 11–12.
11. Коровник Л. Струмені в пустелі : Поезії (1991-2002) / Л. Коровник. – Едмонтон : «Дорога правди» ; – Луцьк : РТ МКФ «Християнське життя», 2003. – 376 с.
12. Кузьменко С. Вічний проростень : Поезії / С. Кузьменко. – Торонто : Об'єднання українських письменників «Слово», 1981. – 64 с.
13. Розумний Я. Батьківщина в поезії Яра Славутича / Я. Розумний. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2009. – 179 с.
14. Ромен Л. Поляризоване: Посмертне видання / Л. Ромен. – Торонто, 1981. – 116 с.
15. Скорупський В. Із джерела : Поезії / В. Скорупський. – Торонто, 1961. – 80 с.
16. Струк Д. Гамма Сіґма / Д. Струк. – Кембрідж–Вінніпег, 1963. – 40 с.
17. Тарнашинська Л. Література розфокусованої свідомості: до категорії «діаспора» та її інтерпретацій у літературознавстві / Л. Тарнашинська // Тарнашинська Л. Презумпція доцільності : Абрис сучасної літературознавчої концептології. – К. : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – С. 412–432.
18. Темертей І. Поезії / І. Темертей. – К. : Неопалима купина, 2004. – 512 с.
19. Череватенко Л. «Зумій життя новим налити змістом...» / Л. Череватенко // Олександрів-Грибінський Б. 100 поезій : Вибрана лірика (1943–1979). – К. : Юніверс, 2003. – С. 136–149.